

AJÁNDÉKOZÁS

2003. szeptemberében hazalátogatott az Egyesült Államokból dr. Bartalos Mihály, akit gyermek- és ifjúkora Edelényhez köt, ugyanis édesapja járási tisztiorvos volt Edelényben. Mint annyi magyarnak neki is az 1956-os forradalomban vállalt szerepe miatt kellett elhagynia az országot.

Szeptemberi látogatása alkalmával sok értékes dokumentumot ajándékozott a Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum Helytörténeti Gyűjteményének.

A családi dokumentumokon túl 19. század végi levelek és iratok kerültek a helytörténeti gyűjteménybe, melyekért ezúton mondunk köszönetet dr. Bartalos Mihálynak.

Az alábbiakban dr. Borsovai Lengyel Gyula (1957-ben elítélték, mert az 1956-os forradalom alatt tagja volt az edelényi járási munkástanácsnak) dr. Bartalos Mihálynak írt egyik levelét közöljük.

Edelény, 1961. március 20.

Kedves Mihály!

Kora tavasz van még. A hó még imitt-amott látszik a zeg–zugos völgyekben. A hűvös keleti szél állandóan áramlik Ládbesenyő felől. A szendrőládi határban a Hársas dűlőbe visz bennünket a mérnökkel a zörgős, rázós kocsis. Méréseknél és megjelöléseknél segédkezem a mérnök mellett, mint segédmunkás. Itt van a közelben az a régi kastély, amelynek a tornyából egyformán jól ellátni Miskolcig, vagy egészen Felső-Magyarorszáig, ahol a Tátra fűrészfoghoz hasonló, hóval fedett csúcsai szikráznak a kora tavaszi nap fényességében.

Miféle kastély ez Gyula bácsi? — kérdezi a mérnök.

Miféle? Visszhangzik bennem a kérdés és megpróbálom rendezni a gondolataimat.

Tanulmányaink során úgy tanultuk, hogy a Bach-korszakban osztrák, cseh, morva tisztviselőkkel vitték a magyar közigazgatást, mert a magyarok a gyűlölt rendszerben nem voltak hajlandók megbízatást vállalni. Aki mégis hivatalt vállalt, az közmegevetésnek tette ki magát a jó magyarok előtt. Az alkotmányosság helyreálltával ezek az emberek sehová, semmiféle hivatalba nem kerülhettek.

Jókai leírja az egyik regényében az alkotmányosság helyreállítása utáni időben az egyik vármegyei gyűlés lefolyását. A gyűlés azzal kezdődött, hogy felolvasták a megyebeli nemesek, tehát az alkotó tagok névsorát. Aki a Bach-rendszerben bemocskolta magát annak a neve után azt kiáltották: *meghalt*.

Ez annyit jelentett, hogy bár fizikailag élőnek számított, mégis a magyar közélet számára többé nem nyílt meg.

Élt Szendrőládon ebben az időben egy Gombos György nevű főszolgabíró, aki mellesleg tekintélyes földes uraság is volt. Ez a Gombos György szintén állást vállalt a szabadságharc leverése után, de nagyon érdekes, hogy ezért őt senki sem vetette meg és 1867 után is megmaradt a hivatalában. Itt Szendrőládon valami speciális helyzet alakulhatott ki. A közeli Kassán székeltek Schlick tábornok. S emiatt a szabadságharc erői ezen a környéken nem bontakozhattak ki. Arra vannak ugyan adatok, hogy Szendrőből, Edelényből többen beálltak honvédek, de pl. az anyakönyvek sehol sem jelzik, hogy bárki is hősi halált halt volna.

Olyan felfogás is kialakulhatott, hogy rossz dolog az önkényuralom, de még rosszabb is lehet, ha a hatalom idegen nyelvű tisztviselőkkel igazgat bennünket. Vállaljunk tehát hivatalt és igyekezzünk menteni ami menthető.

Ennek a Gombos Györgynek volt egy hasonlóképpen György nevű fia. Ezt a fiút, aki éppen a kiegyezés évében született örökbe fogadta Berzevitz Irnák, akinek Szendrőn és Szendrőládon voltak tekintélyes birtokai. Ez a Berzevitz György nyugtalan egyéniség volt. Hatalmas tettvágy szorult belé és azt kezdetben azzal vezette le, hogy sokat épített. Utazásai során valahol Spanyolországban járt és Granadában látott egy mór stílusban épült kis kastélyt. Annyira megtetszett neki, hogy Szendrőládon felépítette a pontos mását. Ezt az épületet ma is megcsodálják a járókelők és zsidó templomnak vélik szokatlan oromzati díszítései miatt. (Amikor Berzevitz tönkrement az épületet az egri érsekség vette meg plébánia céljára.)

Ugyancsak Berzevitz telepített a szendrőládi Nagyhegyen kb. 50 hold szőlőt. Ma is emlegetik a ládi öregek, hogy a telepítést megelőző forgatásnál, hogy csapta be a vincellér az urat, kifizettetvén vele többször is a napszámot. Az új szőlőben furmint, hárslevelű, rizling egyformán díszlett. A védett fekvésű, katlan formájú szőlőben még én is jártam gyerekkoromban és csodálkozva néztem az őszibarackot, ringlőszilvát, mandulát, citromot is megtermő paradicsomkertet.

Szüret idején, amely két héten keresztül tartott állandóan szólt a cigánymuzsika és részeg volt mindenki, akinek ilyen irányú ingerei voltak. Ugyancsak nagymértékű italozással járt az is, amikor a bort szállították a szendrőládi állomásra. Ilyen alkalommal csak a lovak maradtak józanok, mert ők nem élnek a szeszes itallal.

Berzevitz György, vagy talán inkább a vincellérje megmutatták a ládi népnek, hogy ezen a földön, e mellett az éghajlat mellett is lehet finom oltványszőlőt termesztetni, csak gondját kell viselni. Sajnos nem bizonyultunk jó tanítványnak.

A Nagyhegyen lévő kastélyt is Berzevitz építtette és a feleségéről gróf Csáky Pallavichini Gabrielláról Gabriellánumnak nevezte el. A régi térképeken a kastély ma is így szerepel. A kastély eredetileg kb. tíz szobából állott, de ma már csupán 2–3 helyiség használható belőle. A mostani tulajdonos Szőke testvérek a nagy adóteher miatt még az 1930-as évek derekán lebontották a kastély fölösleges részeit és csak annyit hagytak meg belőle, amennyi a családjuk számára szükséges. A torony azonban most is megvan, dacol az idővel és a tűzvészsel, amely 1916-ban el akarta pusztítani. Aki tiszta időben felkapaszkodik a toronyba felejthetetlen élvezetben van része.

Berzevitz Györgyöt nyugtalan vére a politikai életbe is besodorta. Mint a Függetlenségi 48-as Párt jelöltje vállalta a harcot az edelényi kerületben, de néhány szavazattal kisebbségben maradt a kormánypárti jelölttel szemben. A Berzevitz családban a függetlenségi hagyományok erősek voltak. A nagyapa a szabadságharcban tevékeny részt vállalt. Ha György 48-ban élt volna, bátor honvédtiszt lett volna, de a kiegyezés utáni magyar élet áporodott levegőjében valahogy nem találta meg a helyét. Tevékenység után vágyó nyugtalan lelke végül is a kártyában és más szerencsejátékokban keresett narkotikumot. Híres játékos lett a budapesti, bécsi kaszinóknak, a montecarlói játékarlangnak és más hasonló képes híri helyeknek, ahol csak arra mennek, hogy miképpen kell kiszedni a pénzt az emberek zsebéből.

Beszélik az idős ládi emberek, hogy egy nyári reggel hatalmas csorda jelent meg a falu végén. Két csordás hajtotta. Az úr a pesti kaszinóban kártyázott és elnyerte egy pápai földbirtokos barátjának a csordáját. Egy másik alkalommal négylovas hintó jött valahonnan Nógrádból. Azt is kártyán nyerte. A parádés kocsi is jött természetesen. Azt is elnyerte.

Arra már én is emlékszem, hogy az 1920-as évek táján valahol nagyobb összeget nyerhetett, mert két hordó bort küldött a szendrőládi előljáróság címére azzal, hogy osszák ki a nép között. Előbb az a gondolat vetődött föl, hogy csak a gazdák között kell kiosztani birtok arányában, de ezt az antidemokratikus elgondolást valaki azzal hártotta el, hogy valamikor a Berzevitz szőlőjét éppen a zsellérek kapálták s így a borhoz legalább annyi jussuk van mint a gazdáknak.

Persze a kártya nem egyformán járt. Jöttek a veszteségek. El kellett adni a Tóharaszt pusztát, a Besenyi tanyát, a Nagyhegyet, s végül nem maradt Berzevitznek semmi más Ládon csupán a régi kriptá a katolikus templom mellett. A feleségétől is elvált, vagy meghalt azt már biztosan nem tudom, de az kétségtelen, hogy a második felesége egy Lucie nevű angol nő volt.

A maga hányt-vetett életét könyvben is megírta, melyben dicsekedve meséli el kártyás bravúryait és botrányos szerelmi életét. Lehetséges, hogy a kirívó színekkel való festés a kiadó kívánságára történt, aki úgy vélte, hogy csak a szenzációhajhászó felfogásban írott könyvet lehet Magyarországon eladni. Íme így élt egy magyar úr a századforduló Magyarországon, mondhatná valaki. Nem más írja, ő maga írja le a könyvében.

Ilyen léha, üres, könnyelmű életet!

Az emberi jellem, az egyéniség azonban többféle elemből tevődik össze. Ha valaki azt hinné, hogy a kártyás, léha életű Berzevitzy Györgyöt nem szerették Szendrőládon az nagyon tévedne. Voltak a jellemének olyan vonásai, melyek kedvelté tették őt a nép előtt. Olyan közvetlen, bizalmas hangot tudott megütni az egyszerű emberekkel szemben, hogy lehetetlen volt őt nem kedvelni. A gavallériája pedig, ami a nagy kártyások jellemző tulajdonsága, szintén rokonszenves vonás volt.

Minden szendrőládi lakodalomba meghívták a feleségével együtt. Ha itthon volt, minden egyes alkalommal megjelent és a felesége bekötötte a fejét menyecskekendőre és végig dalolta a lakodalmat és táncolt a parasztleányekkel reggelig. Ilyen alkalommal a menyasszony borjas tehenet, vagy legalábbis egy előhasú üszőt kapott ajándékba.

Ha valakit tűzkár ért, mehetett hozzá szarufát és gerendának való fát kérni. Máris írta vékony, szálkás betűivel a cédulát az erdésznek, hogy a fát ki lehet adni. Mintha érezte volna, hogy a fennálló társadalmi rend rossz, jótékonyssággal igyekezett a fogyatékoságain segíteni. Bizonyára nem tudta, hogy a helytelen társadalmi rend hibáit nem lehet jótékonykodással kifoltozni.

Magasabb napszámot adott mint a környékbeli földesurak és bérlők, de hiába, mert a Cunard Line hajói egyre vitték a szendrőládi kivándorlókat az Újvilág felé, ahol a lüktető gazdasági élet forgatagában hol elmerültek, hol újból felszínre kerültek. A kivándorlók javarésze úgy élt az amerikai bányatelepeken és tanyákon, mint valami szerzetes. Megtagadott magától minden élvezetet, minden szórakozást, amelyért pénzt kell kiadni. Rakta egymásra a dollárokat és várta sóvárogva azt a pillanatot amikor újból hazamehet. Elmehet vasárnap a templomba bő pantallónadrágban, széles kalapban és kitudakolhatja nagy titokban, hogy kinek van eladó földje. Az amerikás magyarok egyre keresték a földet, sőt a Száraz-völgyön olyan is akadt, aki megvásárolta az uraság hatalmas kastélyát a hozzá való parkkal, de egyébként egy talpalatnyi föld nélkül és abban lelte minden örömét, hogy most abban a kastélyban éli le öreg napjait, amely felé gyermekkorában csak annyi realitással szállhattak a vágyai, mint a mesék kacsalábon forgó várai felé.

Megvették az amerikasok a Kozma, Véchey, Gombos, Berzevitz, Nyárádi, Péchy vagyont és az elszegényedett urak keserű szájjal vettek búcsút a régi háztól, a kertben közömbösen álldogáló szilvafáktól és összeköttetéseiket igénybe véve ellepték a vármegye, a bíróság, a telekkönyv, a kataszter kisebb képesítést megkívánó hivatalait. Hogy a pusztulás oka mi volt, azt nehéz lenne megállapítani a Berzevitz esetét kivéve. Volt olyan akinél semmiféle könnyelműség nem mutatható ki. Egyszerűen szapora, népes család volt és a föld mindig osztódott, addig aprózódott, amíg a végén már nem lehetett belőle megélni. A magas kamatterhek, a nehéz értékesítési viszonyok, a gazdálkodás elmaradottsága, régi formái is nyomták őket. A századforduló idejében már alig maradt belőlük hírmondó Szendrőládon. Amikor 1945-ben eljött a nagy sorsdöntő változás esztendeje, Ládón már nem volt középbirtok. Polonkay Andrásnak sem maradt csak 70 holdja.

A Nagyhegyen lévő szőlőt a kastéllyal Kubik Béla vette meg, akinek a délborsodi Csincse tanyán is volt nagyobb birtoka. Kubikot már én is ismerem. Hatalmas, barna, pocakos ember volt. Függetlenségi képviselő volt és a koalíció győzelme idejében ő lett a vármegye főispánja. A Függetlenségi Párt egyik legnépszerűbb népszónoka volt az aradi Barabás Béla mellett. Ha valahol rosszul állt a függetlenségi párt szénája, csak őket küldték ki és ők helyre köszörülték a hibákat. Kubik Bélát Ady Endre is említi az egyik hírlapi cikkében és műveletlen, szűklátókörű emberként rajzolja. Kommentárként hozzá kell azonban tenni, hogy Ady ebben az időben hírlapírói tevékenységét a darabontkormány lapjában fejtette ki. Állásfoglalását ez a tény minden esetre megvilágítja.

Az egyik alkalommal az országházban a kormányelnök az ígérését azzal akarta alátámasztani, hogy annak a teljesítését a király is garantálja. Kubik Béla szentori hangon kiáltott közbe: Nekünk a király szava nem garancia! Óriási volt a felháborodás a kormánypárti oldalon és a király is rövid időn belül tudomást szerzett a történetekről. Sokan azt hitték, hogy nagy baja lesz Kubik Bélának, de még csak a tartalékos tiszti rangját sem veszítette el, ha volt neki. Kutya baja sem esett. A népszerűsége pedig országszerte nagyot nőtt. Olyan ember ez, emlegették Aradtól Nyitráig, aki még a királlyal szemben is meg meri mondani az igazságot. Mert a magyar ember történelme során mindig olyan volt, hogy csak igazán bátor ember imponált neki.

Kubik az első világháború elején halt el váratlanul. A méhese előtt ment el kora tavasszal és három méh megcsípte. A hatalmas ember, aki még a királytól sem fél, egy fél óra alatt mozdulatlanul, holtan feküdt a kastély nagy szobájában. Kiskorú gyermekek — mind leány — maradtak utána. Miértmiért nem, azt most már nem tudom, de a háború utolsó évében áruba bocsátották a Nagyhegyet és eladták egy kassai cégnek, amely az első szüreten

a szűrt must árából kifizette a vételárat. Tekintettel arra, hogy az ügyletben kiskorúak is szerepeltek az árvaszék jóváhagyására is szükség volt. Az árvaszék, amely különben a teljesen aggálytalan jogügylet jóváhagyása körül is annyit tudott akadékoskodni, ezt a szerencsétlen adás-vételt minden további nélkül, mint a kiskorúak érdekében állót, jóváhagyta. A kassai cég továbbadta az ingatlant a szendrői Szőke testvéreknek, akik molnárok voltak Ládón. Szőkéék nem bírták a szőlő művelésével járó költségeket fedezni és kiszántották a furmint, hárslevelű és rizling töveket. A hajdani szőlő egy része ma szántó, másrésze pedig legelő. Szőke Andornak a gyermekei élnek a kastélyban ma, nagybátyjakkal Szőke Dezsővel együtt, aki szintén nagyon érdekes életű ember. Ő már a feltörekvő, csaknem forradalmi gondolkozású kispolgári réteghez tartozik és róla szintén sokat lehetne írni. Szőke Dezső ma 70 éven felüli idős ember. Gyakran látom amint egylovas kocsiján bakat kifelé a hegyre, vagy óvatosan ereszkedik le a kanyargó, sáros úton.

A napokban kaptam meg Kisbán Emilnek A magyar pálos rend története című munkáját. Találtam benne a martonyi határban fekvő ún. Háromhegyi kolostor történetéhez adatokat. Nagyon érdekes dolgok azok is. 1383-tól 1576-ig vannak adataim. Ezentúl már nincs semmi nyoma a Háromhegyi kolostor létezésének az irodalomban, noha a nép még mindig emlegeti az egykori veres barátokat. Martonyiban ma is beszéli a nép, hogy azért oszlatta fel a rendjüket II. József császár, mert imádkozás helyett inkább a menyecskéket kergették a határban. De hát ez csak afféle mendemonda. Kiváló tudós emberek is voltak közöttük, akik a magyar irodalom birtokállományát is gyarapították szép munkáikkal. Gondoljunk Ányos Pálra, Verseyhy Ferencre, Virág Benedekre és másokra.

Most már befejezem a levelem. Évának kézcsókjaimat küldöm, a kisfiút és Téged szeretettel üdvözöllek:

Gyurka bácsi.